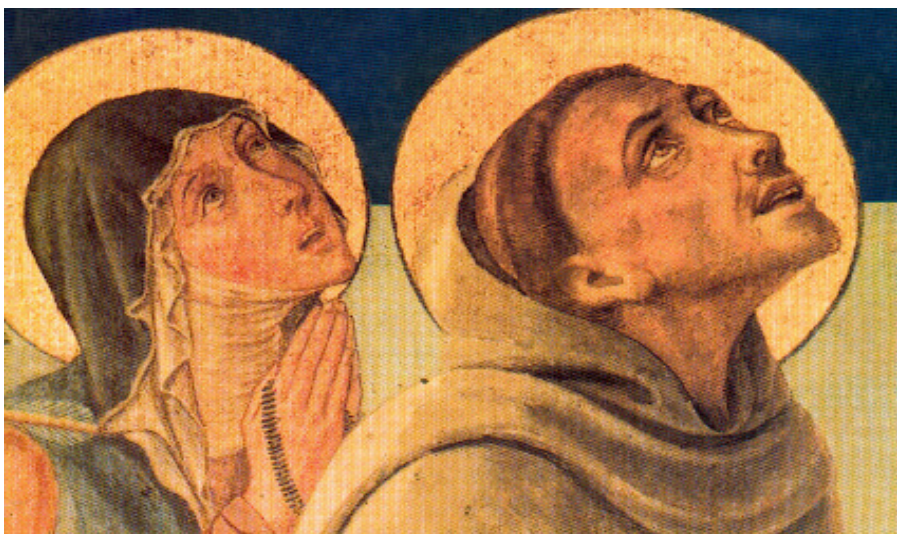

RECERCA

55

LA REGISTA LILIANA CAVANI

I

FRANCESC D'ASSÍS

FRA FREDERIC RAURELL

LA REGISTA¹ LILIANA CAVANI

I

FRANCESC D'ASSÍS

FREDERIC RAURELL

UNA TESI DE DOCTORAT EN ESCRIPTURA SOBRE FRANCESC

Vaig veure i vaig parlar per primera vegada amb la *regista* italiana Liliana Cavani pel maig de 1989, en ocasió de la presentació de la tesi de doctorat en Escriptura en el Pontifici Institut Bíblic de Roma sobre el tema: *Il Vangelo nella Regola non bollata di Francesco d'Assisi*.² Era la primera vegada que es presentava en la superestructura universitària de l'Institut Bíblic un estudi rigorós i profund sobre el tipus de lectura dels textos de l'Evangeli en els escrits d'un sant fundador. Ni Ignasi de Loiola ni Joan de la Creu ni Teresa de Jesús ni Bru de Colònia ni Benet, Patró d'Europa ni Domènec

de Guzman, etc., havien pogut superar les exigències del Bíblic, que tenia com a norma no admetre escrits que fossin simples aproximacions espirituals sense connexió amb el sentit literal del text bíblic. El ponent era l'avui reconegut biblista Dino Dozzi, actualment professor de la Universitat de Bolònia. Ell mateix havia escollit el tema i em demanà que li dirigís la tesi, que volia presentar en el Bíblic. La dificultat era que jo ensenyava en la Universitat Antoniana i el reglament del Pontifici Institut Bíblic era molt rígid en aquest punt. Començaren una sèrie

d'entrevistes amb el rector del Bíblic Albert Vanhoye, que havia estat professor meu, excel·lent professor. Pel que fa a la matèria escollida, després de tres encontres l'acceptà i vaig notar que la trobava interessant tenint en compte un futur document de la Pontifícia Comissió Bíblica.³ Però em féu notar que per exigència dels estatuts de l'Institut Bíblic el moderador de la tesi doctoral havia de ser un professor jesuïta de l'Institut i ens posàrem d'acord perquè fos el belga Ignace De La Potterie.⁴ Vanhoye em demanà que la tesi la dirigís jo com a primer correlator. I fou així.

El dia de la presentació de la tesi doctoral, l'aula magna del Pontifici Institut Bíblic de Roma estava plena de gom a gom. La temàtica havia desvetllat la curiositat de molts biblistes, entre els quals hi havia l'actual cardenal Gianfranco Ravasi, conegut biblista, el benedictí Jacques Dupont, professor de S. Anselm i membre de la Pontifícia Comissió Bíblica, Simon Legasse, de l'Institut Catòlic de Tolosa, etc. Però una presència que es destacava era la de la coneguda *regista* italiana Liliana Cavani, així com Dino Dozzi, de Bolònia. Malgrat el seu agnosticisme i la seva poca simpatia per l'Església com a institució dominada pels eclesiàstics, es presentà a l'acte atreta per la temàtica i en concret per la figura de Francesc d'Assís.⁵

Des de la mesa del tribunal vaig observar com la Cavani seguia amb interès i fins i tot apassionament el debat entre el doctorand i el tribunal.

El subversiu Francesc d'Assís, «pazzo di Dio» i humaníssima creatura en equilibri miraculós entre por i coratge, sofriment i alegria, afonia i cant havia ja fascinat el talent registric de la Liliana Cavani. En els anys setanta, la lectura de la vida de Francesc d'Assís havia esdevingut emblemàtica de la revolta juvenil. Era un moment en què es feia metàfora dels problemes de l'home occidental davant l'emergència del Tercer i Quart món, el desastre ecològic, les excentricitats dels rols sexuals, la dialèctica que oposa les estructures a l'individu.

Acabat l'acte de la solemne, però ensems austera defensa de la tesi de Dino Dozzi: *Il Vangelo nella Regola non bollata di Francesco di Assisi*, la Cavani s'atansà a la taula del tribunal expressant el desig de

comentar alguns aspectes del tema. Dino Dozzi i jo vàrem parlar unes dues hores amb la Cavani. Ens manifestà el seu interès i admiració per les paraules de la Regla no butllada del 1221: «Aquesta és la vida de l'Evangelí de Jesucrist per a Francesc i els seus frares...»(2). «La regla i vida dels frares és aquesta: viure en obediència, en castedat i sense res de propi i seguir la doctrina i l'exemple del Senyor Nostre Jesucrist» (4). I ens cità repetidament les paraules en llatí del Testament: «Dominus dedit mihi facere» que la colpien molt. S'entretenia a comentar les paraules «El Senyor mateix em conduí entre els leprosos...» (110). I encara: «Ningú no em mostrava què havia de fer, però el mateix Altíssim en digué que havia de viure segons la forma del Sant Evangelí» (116). La *registra* italiana ens demanà poder parlar en una altra ocasió de la temàtica bíblico-franciscana perquè estava preparant un film sobre Francesc d'Assís. Els encontres amb la Cavani es pot dir que s'institucionalitzaren i ens anàrem trobant periòdicament. D'aquesta dona, en aquelles dates agnòstica, he escoltat aproximacions originals sobre Francesc d'Assís.

D'entrada ens va dir que, segons ella, Francesc intuï quin era el centre de tot moviment de reforma. No la pobresa, no el dejuni ni la penitència. El centre per als cristians és Crist, no les seves paraules, sinó la seva persona.

Les paraules perden eficàcia si se les separa d'aquell que les pronuncia. Són com un crit revolucionari en un camí desert. La Cavani considera que això val sobretot per a les paraules de l'Evangelí tal com les veu i les viu Francesc. Per a ell, l'Evangelí no és un llibre calat del cel. Darrere les paraules i les paràboles, darrere el discurs de la Muntanya, darrere la crida a una donació total, per a Francesc hi ha una persona, una persona que estimava i en la qual creia: el Crist.

La *registra* italiana ens digué des del primer moment de trobar-nos amb ella que per a la producció del film que ha començat a preparar només llegia les fonts franciscanes⁶ i prescindia de l'immens arsenal de la bibliografia posterior. S'adonà de com rellegant els escrits de Francesc s'hi troba sovint el tema de la imitació de Crist expressat en les paraules «recalcar les petges». Amb simplicitat exegetica Francesc llegeix l'Evangelí com ha de ser i com s'ha de seguir Crist.

L'EVANGELI A LA LLETRA

Quan es fa un film sobre temàtica religiosa hi ha el risc de ser dolçassos per un cantó, i caricaturescos per l'altre envers l'ambient. En aquest cas fer de Francesc un heroi dels nostres temps: un heroi populista. Hi ha el risc de deformat les relacions amb les dones, les de Francesc i Clara. Hi ha igualment el risc de forçar les eventuals discrepàncies amb l'Església jeràrquica. La Cavani, malgrat la seva condició laica i, en el moment de preparar el film, agnòstica, no cau en cap d'aquests paranys. Això mereix ser reconegut.

Hi ha dos elements o dos temes en el text que mereixen ser destacats i que causen satisfacció. En primer lloc, Francesc és un cristià en l'esperit de les benaurances. Això correspon al Francesc autèntic. Francesc cerca viure les benaurances com són exposades en l'Evangeli i les viu. D'aquí s'origina la seva atracció sobre la gent. És la mateixa fascinació que Crist exercia sobre la gent. Hi ha un segon tema molt espinós, un dilema, al qual la Cavani fa front, sense resoldre'l: és el que es planteja entre la vocació religiosa personal, és a dir la relació pròpi i personal amb Déu, i la relació amb l'Església institució, la relació amb la societat dels

altres homes. La Cavani copsa que els dos aspectes i la seva composició són essencials en la societat dels altres homes. Per expressar aquest dilema en termes laics i moderns es pot dir que és el dilema entre allò que és privat i allò que és social. És cert que els eclesiàstics són presentats sovint com persones untuoses, amanerades, però no és menys cert que els descriu intel·ligents, atents a la persona de Francesc i partidaris de la seva causa. Aquest és un punt valuós del film que, en general, fa veure la seva seriositat, sovint deformat per interessos ideològics. L'Església jeràrquica en general era a favor de Francesc, per bé que amb totes les pors, «distinguos» i reserves que solen caracteritzar «l'alta clerecia».⁷

CARISMA I INSTITUCIÓ

Curiosament la Cavani fa notar que els principals adversaris de Francesc, les persones en las què trobà més entrebancs foren els frares recentment arribats. A més a més, trobava l'oposició de les persones immerses en els seus afers, en les seves ànsies de poder, en els seus plaers, en les seves rivalitats i guerres: les persones que estaven

normalment allunyades dels pobres, allunyades de les benaurances i de Déu. En el film de la Cavani aquests són els autèntics adversaris de Francesc.

En el film de la *regista* italiana es percep constantment la diferència entre carisma i institució.⁸ Un dia, mentre Francesc sortia del bosc on havia anat a pregar, fra Masseo li anà a l'encontre i amb un to gairebé de reny li adreçà aquesta estranya pregunta:

- Per què a tu? Per què a tu? Per què a tu?
Li féu Sant Francesc:
- Què vols dir amb això?
I fra Masseo respongué:
- Dic per què tothom et va sempre al darrere, per què tothom vol veure't i s'afanya a sentir-te i obeir-te?
I ben mirat, tu no ets pas home de bell aspecte, ni home de gran ciència, ni noble. Doncs de què ve que tothom et segueixi.⁹

I Francesc clou el col·loqui amb fra Masseo amb una reflexió d'inspiració paulina: «El Senyor elegeix els febles per confondre la noblesa, la grandesa i la força i la bellesa i la saviesa del món, per tal que tothom reconegui que tota virtut i tot bé provenen només d'Ell, i no pas de cap creatura.»¹⁰

La Cavani reconeix, malgrat els seus orígens contestataris, que en totes les coses humanes, especialment si impliquen grups de persones, es necessita un mínim d'estructura. Si no hi ha una regla la vida social és impossible. Aquest és un dels grans problemes de l'Església i de la societat civil. És el gros problema polític. Tanmateix, voler fer de tot un problema polític, voler donar a totes les qüestions i a tots els

problemes una solució política, com pretenen alguns, és una equivocació: la política no pot respondre a tots els problemes de l'home. Però també és errat voler eliminar la política perquè aquesta és la via dels totalitarismes de dretes i d'esquerres. L'autocràcia porta a la destrucció de la persona, l'assemblearisme destrueix la vera democràcia. Hi ha d'haver el primat d'allò que és personal. És un fet que sovint els «supercarismàtics» volen acaparar els grups i les persones. En aquestes situacions la comunitat eclesial i l'Església ha d'intervenir per protegir la persona i la llibertat de la fe enfront dels pseudoil·luminats que, com demostra l'experiència, provoquen grossos desastres. Aquesta és una feixuga realitat dins i fora de l'Església. N'hi ha prou amb fixar-se en l'experiència del 1968 i, ja abans en els *flower people* dels Estats Units del 1964, amb totes les seves *communes*, que desaparegueren tres o quatre anys després, precisament perquè refusaven qualsevol estructura.¹¹

La nostra *regista* repeteix que sense estructura els grups no s'aguanten, devorats per l'arbitrarietat, per l'egocentrisme i per l'egoisme més agressiu. Per altra banda, és conscient que s'ha d'estar sempre atents a que l'estructura no sufoqui l'esperit; el risc permanent de tot grup amb estructura.

La Cavani creu que el dilema que viu Francesc és el que avui anomenem el pas de moviment a partit. Els darrers anys de la vida del nostre sant han estat dins d'aquest dilema. Alguns dels seus companys i molts dels seus seguidors foren els qui crearen l'Orde; pel que fa a Francesc mateix, ell només cercà de donar testimoni, de ser coherent amb les benaurances perquè sabia que aquesta era la seva aportació.

L'autora del film *Francesco* sap, i ho troba positiu, que l'Església està sempre enmig de tensions: entre la llei i l'Evangelí, entre l'esperit i les estructures, entre la jerarquia episcopal i la cúria romana, entre la cúria romana i el Pontífex... La tensió més difícil per a l'Església, que quasi l'ensorra, es produeix quan diferents reformadors es mouen en direccions oposades arrossegant l'Església cap a la creu.¹²

Entre les preocupacions que angoixaren profundament Francesc en els últims anys de la seva vida hi havia les de les normes institucionals,

és a dir, el problema de la Regla, que comportava qüestions delicades tant per a ell personalment, com per als seus companys i per les exigències de la cúria romana.¹³ S'havia d'afrontar el problema d'una manera decisiva, perquè ja no era possible continuar per la via dels expedients, com era aquella de demanar a Cesari de Spira que preparés una antologia de passatges evangèlics utilitzables per a la vida quotidiana. Per altra banda, la creixuda del nombre dels frares i l'augment de llocs on residien exigien un text més orgànic i fix, que no estigués sotmès a un inter-minable i continu procés de revisió, com aquell al qual es fa referència a la *Llegenda dels tres companys*, quan parla de més d'una regla, experimentades i viscudes de mica en mica. Francesc, per tant, havia d'acceptar una regla per força de les coses.¹⁴

DIFÍCIL ACTUALITZACIÓ COL·LECTIVA DE LES BENAURANCES

Però mirant el film de la Cavani alguns potser creuran que els humans només poden viure les benaurances sols i pagant preus elevadíssims com féu Francesc. La Cavani descobreix en Francesc la felicitat d'un home que viu les benaurances: Francesc era un home feliç. Certament que el pobre d'Assís no reeixí totalment en dibuixar el grup dels homes que el seguien com un grup-moviment o com un grup-institució. De

fet, encara vivent Francesc, el grup dels companys, si es vol l'Orde, ja s'havia dividit. Però la Cavani considera que això dona vivacitat a l'Orde: els debats, els corrents diferents donen vida i vigor.

Per a la Cavani l'Evangelí no és una invitació a la qual no es pugui respondre, per bé que sigui poc vivible. És el debat dels debats com ho demostra l'eterna qüestió franciscana. Davant aquesta situació la *regista* italiana es pregunta: ¿La qüestió franciscana és improposable, és una matèria de kamikaze? S'ha de proposar contínuament perquè l'ideal de les benaurances és vivible per l'individu, no per la societat, però la societat hi ha de tendir. El cristianisme no pot existir sense tensió. La santedat en molts casos es troba en el límit de la bogeria. En el film de la Cavani emergeix la «bogeria» de Francesc.

És cert que alguns el tenien per boig. Però la Cavani fa veure que molts no. Basta pensar en els centenars i milers de joves que el segueiren. El veien com a un que reïx atènyer allò que sembla impossible. El veien, diu la Cavani, que tenia un autèntic contacte amb Déu. I afegeix la *regista* parlant dels joves que se sentien atrets per la persona de Francesc : «Seguire uno che ha il contatto con Dio è come avvicinarsi al nucleo

focale della vita». Hi ha un període en la vida en què es busca, després es cessa; un període d'aventura i després de rígidesa. La joventut busca... La Cavani creu que Francesc només semblava boig als adults, als rígids, als estables. Francesc no entrava en el joc de la gent normal. Per això era considerat un beneit. Aquest és un raonament vell. Els rígids tenen por de tot buf de vent, i Francesc era vent. I amb tot, Francesc realitzava un somni concret que tots tenim en un petit angle de la testa: atansar-se als misteris del diví i superar atàviques pors.

Un element fascinant del film de la Cavani és la forta convicció de Francesc de poder viure literalment l'Evangelí, que ell defensa fins a l'últim moment com l'única regla per als cristians. Veu la clau de lectura de Francesc en l'amor: estima Déu i així reeixeràs a estimar el pròxim.

El fet que la Cavani hagi examinat un tal personatge per segona vegada significa que la intriga molt (La primera vegada fou amb la polèmica pel·lícula *Uccelli e uccellastri*, del 1969). Un fet curiós que troba en Francesc és que dóna sentit a totes les coses d'aquí, a la vida, per això realitza el regne, les promeses comencen aquí. La *regista* italiana expressa un judici fort: «Francesco ha il sangue più laico che si possa immaginare: dà fiducia agli uomini», els homes poden.

Per explicar als seus actors del film el sentit revolucionari de la vida de Francesc els deia que la revolució no ha estat mai, de fet, la de las ideologies passades o presents. Deia que l'autèntica revolució es pot fer, si es vol, en qualsevol moment i en qualsevol lloc. N'hi ha prou amb agafar l'autobús i anar fins al final d'algunes perifèries de les ciutats (Tor Bella Monica, Tiburtino Terzo, a Roma, etc.), sense emportar-se res i posar-se a viure com viuen els marginats. Als afores de les muralles d'Assís hi havia els pobres, els marginats que no tenien el dret d'estar a dins. La Cavani accentua una frase de Francesc: «M'avergoneixo quan trobo una persona que és més pobra que jo». Fora de les muralles hi havia els leprosos, els malalts de la SIDA de l'època. La Cavani està satisfeta perquè molts dels actors han comprès la persona i l'obra de Francesc.

La Cavani troba interessants i belles les fonts franciscanes. Diu literalment: «Le fonti francescane sono bellissime e interessanti in tutti i sensi». Creu que Francesc era un que parlava poc. Tenia un permanent contacte amb Crist. Ho veu ben expressat en la frase del Testament que la *regista* repeteix sovint: *Dominus mihi dixit, Deus dedit mihi facere*. Francesc hi creia de debò. El contacte és tot. Amb Déu n'hi ha prou. El contacte el transforma... Francesc esdevé un home complet. Era una persona senzilla, no sofisticada. Malgrat no ser un universitari les respostes que dóna demostren un home molt intel·ligent. La Cavani afirma que la lectura de les fonts fa veure una persona de gran finor intel·lectual. En el film apareix un Francesc amb un gran coneixement dels homes.

En el moment de començar a crear la seva pel·lícula Francesco es preguntava quin interès podia tenir per a la gent avui, avui que ja s'ha dit tot sobre ecologia, sobre els verds, sobre els ajuts al Tercer Món, avui ple d'organitzacions humanitàries? Ella confessa que el film no l'ha fet per als que ja són franciscans sinó per als atres.

La Cavani dubta si el seu Francesc és actual. Evidentment fer un film és una experiència i admet que li costa molt perquè hi ha moltes preguntes. Admet que Francesc li ha posat al davant diferents problemes d'avui que no es poden ignorar. Per exemple, avui hi ha el costum de delegar a l'Estat qualsevol cosa fins i tot la necessitat d'amor, d'un consell, l'ajut en el sofriment de la solitud, en la malaltia, en l'agonia. Es delega tot. És com dir que si ets jove i autosuficient i productiu va bé, diferentment hi ha l'assistència de l'Estat. Un autèntic problema, i l'educació no ens ajuda a entendre'l; però aquest no és només un problema dels cristians, sinó dels éssers socials. Francesc és actual i la seva idea de la fraternitat és extraordinària i moderníssima. Francesc posa l'home fora de la por del temps i això és fruit del contacte amb Déu. La mort esdevé part de la vida perquè ella és la «germana», perquè s'ha posat en contacte amb la font de tota energia i de tota vida.

La nostra *regista* lamenta que certa tradició religiosa sentimental i infantil hagi exaltat de Francesc només certes «floretes», fent-les

esdevenir «fioretti corini» segons una poètica danunziana; tothom s'ha de commoure per la predicació als ocellats i les amonestacions al llop admirant-se de les criaturades del *pazzerello* de Déu, que, en canvi, més lúcid no podia ser. Però la provocació d'aquests gestos és més digerible: és l'amor per totes les criatures, els homes inclosos. És voler estimar més enllà de tot judici els marginats i malalts, rics i poderosos, trinxeraires i delinqüents. Aquest és un estil de saviesa que s'ha de descodificar fora de les «dolçaines» que aquí la Cavani diu «fuori delle carinerie».

La Cavani creu haver constatat que la cultura laica viu en un estat de reacció o potser com a reacció a un clericalisme invasiu i opressor, sovint aliat de formes autoritàries del poder civil.¹⁵ És una reacció que té la seva justificació, però és una cultura que porta a superficialitat i ignorància. La nostra *regista* es lamenta del gran nombre d'universitaris italians cultes que no han llegit l'Evangelí. Consta que en aquests ambients hi troba una mena de vergonya a parlar de Déu. És una vergonya que no ha trobat en els seus actors, per exemple en Mickey Rourke. La Cavani diu que a Itàlia potser és conseqüència d'una cultura laica «troppo partigiana».

En el film de la Cavani es posa subtilment en evidència que a diferència de Francesc d'Assís vivim en compartiments tancats i des d'aquests compartiments pensem i ens comuniquem, hi vivim convençuts de reeixir a defensar-nos d'angoixes i de pors. Això ho havia entès Francesc. Tancats en muralles o fortaleses o protegits pels privilegis del cens etc; així tenim més por que en altres llocs. Francesc va escollir de sortir. Al verb «sortir» cal donar-li un significat ample, perquè ell sortí d'una altra presó que és la dels rols, de les funcions i en això emergeix la gran actualitat o modernitat de Francesc: ell és per als seus companys pare, mare, fill, germà i els seus seguidors són el mateix per a ell. Les estructures socials, en el laberint de les quals ens movem, són també culturals, amb les relatives conseqüències claustrofòbiques que, el menys que poden fer és esclerotitzar els sentiments, tallar les ales. Normalment actuem segons un codi moral que delimita els rols segons un estret rigor anagràfic: com a mare es fa això, com a pare es fa allò, com a germana em limito a, com a fill em permeto de, com a cosí no puc pretendre que. És a dir, l'amor estructurat segons els graus de parentiu.

Francesc, en canvi, té una família universal: els animals, l'herba, les pedres i els rocs i curiosament començà a no tenir ni pors ni angoixes perquè tot esdevenia familiar, perquè arreu se sentia a casa. És l'home nou de l'Evangeli que s'allibera de la presó i pren novament possessió dels seus sentiments i del món.

Pel que fa a la relació amb la dona, la Cavani es fixa que sobre l'intercanvi espiritual entre Francesc i Clara les fonts no són gaire extenses ni explícites.¹⁶Eren poc actuals per a l'època. Les fonts fan un gran ús d'adjectius però no capten, no podien, l'abast revolucionari d'aquell intercanvi. El que emergeix de les fonts és sobretot el fet que Francesc reconeix el coratge, el sentit de la llibertat i la poesia d'una noia com Clara. Francesc també aquí reprèn el text de l'Evangeli en l'escena en què diuen a Jesús que la seva mare l'espera a fora i Jesús respon que la seva mare, els seus germans i les seves germanes són els seus deixebles.

La Cavani diu que en Francesc no hi percep ni un fil de misogínia, cosa que a vegades troba en certs homes d'Església, d'aquesta Església que les dones esperarien que anés al davant. Avui és més clar que l'autèntic progrés neix del no deixar res en sospès, el progrés s'experimenta personalment. Francesc no ha deixat res en sospès. En un primer moment repara pobres esglésies abandonades sense clamors, sense proclames. Però això era també un acte simbòlic. Totes les accions de Francesc són també simbòliques, són missatge. Francesc ofereix a l'Església els seus braços, la seva passió, la seva fe i la seva intel·ligència silenciosa.¹⁷

La Cavani demostra que ha llegit les fonts franciscanes amb interès i fruïció. S'adona que en el franciscanisme primitiu hi ha grossos esvorancs i franges evidents. A penes es desenvolupen els grups, la inspiració del cap tendeix a disminuir, els grups pretenen ser de sèrie A: pensen els altres com si fossin de sèrie B. Aquests defectes formen part del «pecat original» de la humanitat. És ben conegut el dilema: el

fet és que ens «partiditzem». Aquest verb no existeix ni en italià («partitizzare») ni en català, però la Cavani l'usa per fer entendre la seva idea. És un risc que Francesc cercava d'evitar amb totes les seves forces. No volia «partiditzar-se» mai, perquè hauria significat crear divisions, jutjar, distingir-se. Certament que després de més de vuit-cents anys de l'experiència de Francesc aquest dilema encara és roent com si l'experiència de Francesc fos inactuable. És la diferència entre gràcia i lògica, entre la gràcia i la vulgaritat que sovint acompanya les nostres existències: és el fet de veure-ho tot en petit, veure només casa nostra, la nostra botiga, algun parent, algun amic, no molts, de fet, es diu «pocs, però bons» per tal que tot sigui sota control.

La Cavani recomana una i altra vegada la lectura de les «fonts franciscanes». Considera que aquesta lectura va bé per a l'expansió de la ment, a més que la prosa és també molt bella. D'aquesta lectura emergeix que Francesc, al costat de tantes claredats espontànies tenia també molts dubtes.

«Partiditzar» no era una cosa per a ell, i en aquest punt sortia sempre del dubte amb la certesa que ell no hi podia estar. El risc del sectarisme és immediat, la intolerància envers els altres grups, el fanatisme i la inevitable tendència a voler dominar. Francesc sofria i plorava pensant en el que podria passar a la seva immensa família de seguidors.

Francesc tenia un gran pudor per les paraules. Entenia l'Evangeli com un programa de llibertat, però Francesc no usava la paraula llibertat perquè tenia un gran respecte per les paraules. Francesc escoltava molt, les persones, la natura, cercava d'entendre; la seva llibertat era també aquest escoltar, per poder entrar en el misteri de Déu i de l'altre.

Notes:

¹ Directora de cinema

² La formació de Francesc era la d'un laic destinat a exercir la mercaderia; el seu domini del llatí era limitat, com ho demostren els autògrafs que ens han arribat. El fill de Pietro Bernardone coneixia la Bíblia a través dels llibres litúrgics (Les fonts parlen a vegades d'un missal, a vegades d'un evangeliari, a vegades d'un breviari). El significat dels textos de l'Esclitura Francesc i els primers companys el reberen inicialment d'un sacerdot, però que ell assimilà al llarg d'un camí del tot personal. Però la doble barrera del llibre i de la llengua que s'aixecava entre Francesc i l'Esclitura feia necessària la mediació de la clerecia, Cf F. RAURELL, *I Cappuccini e lo studio della Bibbia*, Roma-Barcelona 1997, p. 30.

³ Per aquelles dates Vanhoye era també secretari de la Pontifícia Comissió Bíblica. Em parlà d'un futur document d'aquesta comissió. El seu interès per la temàtica de la lectura de Francesc d'Assís de l'Evangeli naixia del fet que estava immers en el que després seria el capítol II de *L'interpretazione della Bibbia nella Chiesa: Questioni di ermeneutica* i en concret dels «sentits de l'Esriptura: sentit ja aleshores literal, sentit espiritual, sentit ple». Vanhoye acceptà finalment i complagut la temàtica, que obria un nou camp de recerca científica.

⁴ Ignace De La Potterie també havia estat professor meu. En un primer moment li resultava incòmode perquè les seves posicions sobre qüestions hermenèutiques eren força diferents de les meves, com ho manifestà en la recensió que féu del meu llibre *Lineamenti di antropologia biblica*, Casale Monferrato 1986. Però finalment la simpatia envers la figura de Francesc féu possible la co-direcció de la tesi *«Il Vangelo nella Regula non bollata di Francesco d'Assisi»*

⁵ Liliana Cavani, filla d'un il·lustre magistrat de Bolònia, després dels estudis universitaris en Història de la Literatura, obtingué el diploma en Filmologia en el Centro Sperimentale di Cinematografia di Roma. Jove, molt jove, s'inicià amb una sèrie de documents-enquesta entre 1962 i el 1965 pel segon canal de la RAI. El 1966 realitza també per a la televisió el seu primer llarg metratge amb el tema *Francesco d'Assisi*. La figura del fill de Pietro és molt diferent de la del segon film. El 1968 va dur a la pantalla *Galileo*, el 1969 *I cannibali*, el 1971 *L'ospite*, el 1973 *Milarepa*. Aquest conjunt de films portaren la fecunda creativitat de la Cavani a l'atenció de la crítica internacional: *Il portiere di notte*, 1974; *Al di là del bene e del male*, 1976, *La pelle*, 1980; *Otre la porta*, 1983; *Interno berlinesse*. El 1989 portà a la pantalla el film, objecte del nostre treball, *Francesco*.

⁶ Conversant amb la Cavani hom pot observar la freqüència amb què qualifica les fonts franciscanes de «interessanti e belle»

⁷ En un dels encontres de la Cavani amb Dino Dozzi i jo vaig registrar part de la conversació. Reprodueixo literalment algunes de les seves paraules: «All'inizio Francesco sembra pazzo, ma dopo, se uno si ricrede, se uno si rende disponibile egli dà luce. Questa sua volontà che io sempre trovato affascinante e tenerissima, questa convinzione di poter vivere alla lettera il Vangelo e che lui difende fino all'ultimo come l'unica regola per i cristiani, l'unica, è una cosa che mi affascina. La chiave di lettura di Francesco è l'amore».

⁸ Per a la Cavani la diferència entre estructura i carisma és una mica semblant a la del problema que plantegen les relacions entre Mozart i Salieri.

⁹ *Floretes de Sant Francesc d'Assís*. Versió i notes de Francesc Gamissans, Barcelona 1997, X, 44-45.

¹⁰ Vegeu el text paulí en què s'inspira: 1Co 1,26-31

¹¹ Paradoxalment i d'una manera més o menys conscient algunes *communes* acabaren caient en allò que no volien: en un simple col·lectivisme, en el qual a la persona li és arrabassada la seva autonomia i la seva dignitat personal.

¹² Tal tensió no existí mai entre Innocenci III i Francesc. Potser perquè el fill de Pietro Bernardone no ha imprecat mai ni ha maleït mai a ningú. En l'admonició *XI* demana que els frares no jutgin ni condemnin els altres (*Adm XI, 3*), encara que visquin en el pecat. El que assumeix una idea així en el seu programa *a priori* sembla un reformador poc apte, especialment en una època en la qual la conducta escandalosa de certs clergues aixecava les lamentacions de molts fills del tro, que invocaven el devorador foc del cel.

¹³ Cf E. PASZTOR, «Francescanesimo e papato» en *Francesco. Il francescanesimo e la cultura della nuova Europa*, Roma 1986, pp. 103-118.

¹⁴ Basta pensar en l'anomenat «capítol de les estores» en el qual intervingueren uns tres mil frares, segons ens diu el cronista contemporani GIORDANO DA GIANO, *Chonica Fratris Jordani*, ed. Per H. Böhmer, Paris 1808. Alguns frares d'aquest capítol vinguts d'indrets llunyans d'Assís no havien conegut mai Francesc i això provocava accions i reaccions.

¹⁵ La Cavani creu que aquest clericalisme és una de les causes «che la Chiesa sià oltre duecento anni dietro il suo tempo» come dice il cardinale Martini (*Corriere della Sera*, 2 ag. 2012, p.22).

¹⁶ Cf E. GRAU, *Leben und Schriften der heiligen Klara von Assisi*, Werl-Westfalen 1976

¹⁷ La Cavani ens explica com Joan Pau II, un mes després de l'estrena de la pel·lícula a Roma, li demanà si li podia projectar en el seu despatx particular. Després de projectada li expressà la seva gratitud pel servei a l'Església.

